

LADUGÅRDSKOMPLEXET VID ERSK-MATS

Antikvarisk medverkan vid renovering

Lindsjön 1:13
Hassela socken
Nordanstigs kommun
Gävleborgs län
2009–2010

Daniel Olsson

LADUGÅRDSKOMPLEXET VID ERSK-MATS

Antikvarisk medverkan vid renovering

Lindsjön 1:13
Hassela socken
Nordanstigs kommun
Gävleborgs län
2009–2010

Rapport 2015:17
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2015
Omslagsbild: Logen i ladugårdskomplexet från sydost före renoveringen.
Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-09-13.
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Historik och beskrivning.....	5
Ladugårdskomplexet	5
Skadebild	6
Timmer och övrigt trä.....	6
Takavvattning.....	8
Grund, dränering och växtlighet.....	8
Utförda åtgärder.....	9
Timmer och övrigt trä.....	9
Plåt.....	10
Grund och dränering.....	10
Övrigt	11
Antikvariska ställningstaganden	11
Slutomdöme.....	12
Administrativa uppgifter.....	13
Käll- och litteraturförteckning	13

Figur 1. Ersk-Matsgården samt gården i sydöst som är arrendatorsgården Ny-Ersk-Mats. Ladugårdskomplexet är markerat med en röd pil. Den gula vägen i kartans nordöstra hörn är landsvägen mellan Hassela och Torpshammar. Utdrag ur cX-kartan.

Figur 2. Ladugårdskomplexet från norr med bryggstugan till vänster och uppfarten till lidret och logen nära bildens mitt. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-09-13.

SAMMANFATTNING

Under perioden hösten 2009 till sommaren 2010 utförde byggnadsvårdsfirman Timmerblock, Ljusdal, renoveringsarbeten i och intill ladugårdskomplexet vid den byggnadsminnesförklarade gården Ersk-Mats i Hassela. Renoveringen har omfattat lyftning och stabilisering av logens södra vägg, byte av rötskadade syllstockar och golvåsar, lyftning av stomme och komplettering av grundstenar samt uppsättning av nya panelbrädor. Därtill har även ett skyddstak byggts mellan byggnadskropparna och hängrännor satts upp. Längs den södra och västra fasaden har jordmassor schaktats bort och tvärs över gårdsplanen har ett äldre dike återupptagits. Renoveringsarbetet har följt planerna och utförts på traditionellt sätt med virke av hög kvalitet. För arbetet har fastighetsägaren Nordanstigs kommun tilldelats byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen och Länsmuseet har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson, som även har sammanställt denna rapport.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Tretton kilometer nordväst om Hassela centralort ligger Ersk-Mats, en ensamgård anlagd på 1770-talet av ättlingar till de svedjefinnar som bosatte sig i dessa trakter kring år 1600. På gården finns tolv byggnader, nämligen två bostadshus, ett stall, ett stort ladugårdskomplex, vagnslider, härbre, vedbod, sommarladugård, en hitflyttad torkbastu, tre lador och därtill även en jordkällare. Denna del av gården är skyddad som byggnadsminne. Utanför byggnadsminnets skyddsområde ligger ett vattenverk och en lada cirka 700 meter söder om gården, vilka också hör samman med gårdsanläggningen, men som ej ingår i byggnadsminnet.¹

Ladugårdskomplexet

Vid en stor ombyggnad 1846 tillkom den nuvarande byggnadskroppen, men i den ingår flera äldre timrade stommar. Byggnaden består av bryggstuga med källare, ladugård med lider, höloge, samt loge med underliggande tröskvandring. Därtill finns i våningsplanet under även ett litet fristående timrat stall respektive

¹ Gagge och Olsson, 2001, s.14ff

ett småfåhus. Byggnaden har huvudsakligen stomme av timmer, men vissa delar är även uppbyggda av regler med utanpåliggande panel. Ladugårdskomplexet har tak av pannplåt. En mer detaljerad beskrivning av byggnadskomplexets olika delar finns i byggnadsminnesutredningen från 2001.²

Figur 3. Ritning över ladugårdskomplexet. Ur byggnadsminnesutredningen 2001.

SKADEBILD

Sommaren 2007 anlidade Länsstyrelsen arkitekt Lena Almqvist, Arkitektverkstan i Hudiksvall, för att ta fram en vård- och underhållsplan för Ersk-Mats och Länsmuseet deltog vid en av genomgångarna inför upprättandet av denna plan. Planen omfattar gårdens samtliga byggnader. Här nedan redovisas dock enbart de skador som har åtgärdats i samband med denna renovering.

Timmer och övrigt trä

I innerhörnet mellan bryggstugans västra fasad och lidrets norra fasad hade lidrets norra regelvägg sjunkit cirka 7 cm. Hörnstolpen som vilar på en grundsten hade ruttnat i nederkant. Orsaken till detta är bland annat att snö ligger kvar länge på våren och vatten då blivit stående mot träverket. Träpanelen var delvis rötskadad. Det västra dörrbladet vid porten hade tidigare blåst upp och skadats och dörrbrädorna hade vissa rötskador. Även den bärande syllstocken under ladugårdskomplexets stora port mot norr hade rötskador, liksom ändarna på de golvåsar som bär upp det lutande trägolvet som leder in i lidret.

² Gagge och Olsson, 2001, s.20ff

Figur 4. Detalj av hörnet mellan bryggstugans västra fasad och lidrets norra fasad med rötskadad panel där det brukar samlas vatten. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns-museet Gävleborg 2009-09-13.

En bärande golvvås under byggnaden hade hamnat ur läge, vilket fått följdverkningar högre upp i den bärande konstruktionen. Under logens östra vägg var bottensyllen som ingår i den bärande stolpkonstruktionen helt slut. En del av den södra bottensyllen samt hörnstolpen i logens sydvästra hörn hade även rötskador.

Figur 5. Detalj av den bärande konstruktionen under lidrets uppfart. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg 2009-09-13.

Logen södra timmervägg bågnade utåt och var allmänt instabil efter håltagningar för öppningar. Knutarna på denna del var också delvis skadade. Ett parti av bryggstugans östra timmerfasad var i dåligt skick. Ovanför den äldre ladugården fanns ett parti av timmerväggen som sjunkit ihop en aning, men denna skada syns redan på Nordiska museets foton från gården tagna på 1950-talet.³

Takavvattning

Mellan ladugården och logen fanns en öppning där det kunde regna och snöa in, vilket på sikt skulle kunna leda till rötskador i trägolvet. De hängrännor som fanns placerade här räckte ej till för att ta emot nederbörden från de olika takfallen. Ladugårdskomplexet saknade i övrigt hängrännor vilket ledde till att regnvatten hamnade på fel ställen, men äldre konsoler av trä visade att byggnaden tidigare har varit utrustad med hängrännor.

Figur 6. Ladugårdskomplexets västra fasad med diket längs körvägen mot Ny-Ersk-Mats före grävarbeten. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-09-13.

Grund, dränering och växtlighet

Mycket vatten från gårdsplanen hade före arbetet återkommande runnit ned mot ladugårdskomplexet och blivit stående under byggnaden. Anledningen till detta är i första hand att hela gårdsplanen lutar mot denna byggnad. Från ”Yst på gården” ledde ett äldre stensatt dike som med åren hade vuxit igen. Marknivån kring ladugårdskomplexets södra del var generellt sett mycket hög och på många ställen låg jord emot träpanelen. En jordvall förhindrade dessutom vatten på marken intill byggnaden att rinna ned i diket längs vägen till arrendatorsbostaden ”Ny-Ersk-Mats”. Även detta dike hade med åren blivit för grunt. Allmänt sett fanns mycket växtlighet nära träkonstruktionen som gjorde det svårt för trävirket att torka upp.

³ Gagge och Olsson, 2001, bilaga

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Renoveringen har utförts av Timmerblock AB, Ljusdal, som genomgående har strävat efter att välja virke av god kvalitet och endast göra byten av trämaterial där så har varit motiverat.

Figur 7. Detalj av utbyta syllstockar och stolpar under logens sydöstra del. Foto från nordöst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-12-09.

Timmer och övrigt trä

Den rötskadade syllstocken som ingår i logens bärande konstruktion byttes ut mot en ny ås av motsvarande dimensioner, dvs 4 meter lång och 1,5 meter av den södra syllstocken, vilken också hade drabbats av röta, byttes också ut och fogades samman med kvarvarande äldre del av syllstocken. Två nya stående stolpar har satts in som ersättning för äldre rötskadade.

Logens södra timmervägg har lyfts och de utbuktande timmerstockarna har dragits tillbaka i läge och fixerats med hjälp av fyra vertikala följare av trä, cirka 3,5 meter långa, vilka har placerats både på utsidan och insidan av timmerväggen och dragits samman med gängstång, bultar och fyrkantsbrickor. Logens utskjutande knutar mot sydöst och sydväst har klätts in med nytillverkade knutlådor av entumsbrädor. Utskjutande bjälklagsändar på denna fasad har försetts med skyddande täckbrädor.

För att kunna lyfta det nedsjunkna innerhörnet vid bryggstugans västra fasad och lidrets norra vägg demonterades tillfälligt det spröjsade fönstret och träpanelen kring det. Därefter lyftes hörnstolpen, så att syllstocken under porten kunde bytas ut. Stolpar under fasaden har sedan justerats i höjd. Den skadade hörnstolpen sågades av och placerades på ytterligare en sten ovanpå den tidigare stenen för att öka avståndet till marken där vatten tidvis blir stående. Väggen kring fönstret har sedan försetts med ny stående träpanel av samma utförande som den tidigare. Fönstret har åtgärdats och satts tillbaka på ursprunglig plats.

Den trasiga porten togs med till Timmerblocks verkstad i Ljusdal. Därefter tillverkades en ny port med återanvändning av de delar som gick att nyttja på nytt. En av gångjärnstapparna som håller i dörrbladet är ny. Det nya dörrbladet har satts ihop med samma hopfogningsmetoder som tidigare, dvs med användning av tränaror.

Figur 8. Logen med följare och knutlådor uppsatta. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Läns-museet Gävleborg 2009-11-10.

Den bärande rötskadade syllstocken under byggnadskomplexets norra port har bytts ut mot en ny av cirka 4 meters längd och golvåsarna vid lidrets infart har skarvats i med friskt virke. Byggnadens lider har även försetts med två nya trästolpar under samt ett kortare stöd, som också är av trä.

På bryggstugans östra vägg där timret delvis var i dålig kondition togs rötskadat virke först bort. Därefter har en stående locklistpanel satts mellan första och andra knuten norrifrån räknat för att skydda timret. Längden på denna sträcka uppgår till 2,6 meter och ribborna har samma profilering som på bryggstugans norra gavel. Det tidigare fönsterfodret har behållits, men kompletterats med en ny horisontell bräda ovanför och under fönstret.

Inget av det nya träaterialet har färgats in utan tanken är att det ska få gråna naturligt och med tiden anta samma kulör som angränsande omålade ytor.

Plåt

Till öppningen mellan ladugården och logen har en träkonstruktion tillverkats som bär upp en bred plåträdda, ett skyddstak som klarar ta emot och leda bort vattnet från de båda angränsande takytorna. Storleken på denna uppgår till 5,5 x 0,8 meter. Plåten som är galvaniserad gör även att det inte längre kan regna och snöa in i byggnaden. Hängrännor av galvaniserad plåt upphängda på stålкроkar har monterats längs bryggstugans västra fasad, lidrets norra fasad samt ladugårdskomplexets västra och södra fasad (vid logen). Hängrännor har även satts upp längs bryggstugans västra fasad och ladugårdens västra fasad. Byggnaden har ej försetts med några stuprör utan hängrännan skjuter ut på ställen där det är lämpligt att leda ned vattnet.

Grund och dränering

Marken har sänkts intill ladugårdskomplexets västra fasad och logens södra fasad. Då det var för sent på året att utföra alla grävarbeten då skedde en del av detta påföljande år då bland annat diket från ”Yst på gården” fördjupades och försågs med mer sten. Vattnet från detta leds nu ned till diket längs vägen mot arrendatorsbostaden ”Ny-Ersk-Mats” sydost om gården. Grävning har även skett i detta dike för att förbättra avrinningen. Grävarbetet med maskin har utförts av grävmaskinist Lars Andersson, Hassela. Dessa delar besiktigades i samband

med annan besiktning på gården 2011-08-31. På sikt vore det dock önskvärt att ta bort ytterligare jord längs logens västra fasad för att skapa ökat avstånd mellan mark och syllstock/träpanel.

Vegetationen närmast intill byggnaden har tagits bort. Detta måste dock ske årligen, då växtkraften är stor på många ställen vid byggnaden.

Figur 9. Detalj av lidrets norra vägg efter renovering. Foto från norr, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-12-09.

Figur 10. Det stensatta diket norr om ladugårdskomplexet. Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2011-08-31.

Övrigt

I enlighet med Lena Almqvists vård- och underhållsplan åtgärdades inte skadan i timret ovanför den äldre ladugården i byggnadskomplexets västra fasad, då skadorna av äldre foton att döma inte tycks ha förvärrats under senare decennier. Skadorna bör dock även fortsättningsvis hållas under uppsikt för att upptäcka eventuella förändringar.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

I detta fall hade flertalet antikvariska frågeställningar lösts redan i samband med att Lena Almqvist upprättade vård- och underhållsplanen för gården, då både Länsstyrelsen och Länsmuseet deltog i diskussionerna kring olika åtgärdsförslag. Några ytterligare arbeten tillkom i detta fall, bland annat panelningen av den norra delen av bryggstugans västra fasad, men här beslöts att väggen skulle förses med samma sorts panel som på byggnadskroppens norra gavel.

Den mest påtagliga nya delen som tillkommit i och med denna renovering är det skyddstak som leder bort vattnet i mellanrummet mellan ladugården och logen. I detta fall har funktionen att styra bort vattnet varit det viktigaste. Då den är tillverkad av nytt virke syns den relativt väl då man kommer in i byggnaden, men på sikt kommer virket sannolikt att mörkna och den nya konstruktionen inte synas lika väl.

Diket tvärs över gården blev också en synbar förändring i gårdsmiljön, men i detta fall var det ett äldre dike som togs fram och som inte minst har en praktisk funktion för att undvika att vatten hamnar under ladugårdskomplexet.

Figur 11. Detalj av det nya skyddstaket som är uppsatt mellan ladugården och logen. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-12-09.

SLUTOMDÖME

Timmerblock AB har utfört renoveringsarbetet i ladugårdskomplexet på ett självständigt sätt i nära samråd med fastighetsägaren och stiftelsen samt Läns-museet. Allt nytt virke är av hög kvalitet och arbetet har huvudsakligen utförts med traditionell teknik. Läns museet upprättade 2011-08-31 ett antikvariskt slut-besiktningsintyg och konstaterade att samtliga åtgärder då var slutförda. Renoveringsarbetet har skett i enlighet med Länsstyrelsens tillstånd.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 434-8026-09

Beslutsdatum: 2009-11-04

Länsmuseets dnr: 2348/311

Fastighet: Lindsjön 1:13

Socken: Hassela

Kommun: Nordanstig

Lagskydd: Ersk-Matsgården är skyddad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen

Uppdragsgivare: Nordanstigs kommun

Projekttid: hösten 2009–sommaren 2010

Huvudentreprenör: Timmerblock AB, Ljusdal

Byggledare: Magnus Wallin, Timmerblock AB, Ljusdal

Underentreprenör, Lars Andersson, Hassela (grävmaskinist)

Besiktningstillfällen:	2009-09-13	Antikvarisk medverkan 1
	2009-10-23	Antikvarisk medverkan 2 (i entreprenörens verkstad),
	2009-11-10	Antikvarisk medverkan 3
	2009-12-09	Slutbesiktning
	2011-08-31	(Efterbesiktning av dräneringsarbeten)

Dokumentationshandlingar förvaras i Länsmuseets arkiv

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Almqvist, Lena.(2007) Ersk-Matsgården. Lindsjön 1:13, Hassela socken, Nordanstigs kommun Vård- och underhållsplan 2007-11-24. (Kopierat häfte)

Gagge, Carl-Magnus och Olsson, Daniel. (2001) Kulturmiljövård.

Byggnadsminnesutredning Ersk-Mats. Lindsjön 1:13, Hassela socken, Nordanstigs kommun. Rapport 2001:1. Gävle.

Länsmuseet Gävleborg, topografiskt ärendearkiv. Nordanstigs kommun, Hassela socken, Ersk-Matsgården

Timmerblock, offert och arbetsbeskrivning 2009-06-12

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE